

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Kokonaisuudistuksessa pyritään lisäämään tilanteita, joissa toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa. Perusosan alentamista ei kuitenkaan tulisi tehdä sellaisissa tilanteissa, joissa se vaarantaisi ihmisarvoisen elämän tai välttämättömän toimeentulon edellytykset ("Kaikissa perusosan alentamisen tilanteissa alentaminen voitaisiin kuitenkin tehdä vain, jos se ei vaarantaisi ihmisarvoisen elämän edellyttämän turvan mukaista välttämätöntä toimeentuloa eikä alentamista voitaisi pitää muutenkaan kohtuuttomana.", hallituksen esitys s. 1). Perusosan alentaminen itsessään voi vaarantaa henkilön toimeentulon ja ihmisarvoisen elämän mahdollisuudet, jos valintoja täytyy tehdä ruoan ja puhelinlaskun välillä. Perusosan alentaminen voi lisätä pahimmillaan rikollisuutta, jos ihmiset pyrkivät hätäisesti ratkaisemaan taloudellista ahdinkoaan muilla, lainvastaisillakin keinoilla (Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2008).

Hallituksen esityksessä s. 73 mainitaan, että toimeentulotuki kattaa "sosiaalisesti hyväksyttävän" toimeentulotuen tason, minkä vuoksi ajatellaan, että toimeentulotuen alentaminen on mahdollista ilman ihmisarvoisen elämän vaarantamista. Kokonaisuudistus lisää yhteiskunnallista eriarvoisuutta ja on siten myös perusoikeuslainsäädännön kanssa ristiriidassa (PL 6§). Julkisella vallalla on lisäksi erityinen velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Erityisesti perusosan alentaminen vaarantaa ihmisten taloudellisen toimeentulon ja lisää eriarvoisuutta.

Asiakkaissamme on paljon niitä, joiden toimintakyky ja tuen tarve tekee vaatimuksesta hakea yhden kuukauden kuluessa ensisijaisia etuuksia, on kohtuuton, ainakin nykyisillä sosiaalityön ja tuen resursseilla. Esimerkiksi lääkärissä käyminen voi olla todella vaikeaa mielenterveyden ongelman tai päihderiippuvuuden vuoksi, vaikka henkilö olisikin työkyvytön. Lisäksi etuuksien hakeminen itsessään voi tuottaa suuria hankaluuksia asiakkaillemme. Henkilöllisyystodistuksen, puhelimen ja verkkopankkitunnusten puute on usein esteenä asioiden hoitamiselle. Esimerkiksi työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautumisessa edellytetään tunnistautumista joko paikan päällä tai sähköisesti, mikä voi itsessään hankaloittaa etuuksien hakemista. Asiointi usein vaatii matkalipun hankkimista. Jos perusosaa leikataan, on henkilöllä sitäkin suuremmat hankaluudet lähteä hoitamaan asioitaan tai vaikkapa menemään lääkäriin tai työllisyyspalveluihin. Taloudellinen ahdinko lisää myös

mielenterveysongelmia (Kuvaja, Vesterinen & Magnusson 2024). Uudistus heikentäisi siis näiden jo valmiiksi hankalassa asemassa olevien ihmisten tilannetta.

Miten jatkossa turvataan asiakkaan ohjautuminen sosiaalihuollon palveluihin ja palvelutarpeen arviointiin (vrt. S. 23-> esityksessä)? Nykyinen järjestelmä ei ole ehkä paras, mutta monilla on aidosti tarve tuelle ja aktiiviselle tuen tarjoamiselle. Taloudellinen niukkuus vaikuttaa myös ihmisen toimintakykyyn, joten pelkkä taloudellinen sanktiointi saattaa hyvin toimia syrjäytymistä vahvistavana tekijänä. Aitoa säästöä saadaan syrjäytymisen ehkäisyllä ja toimintakyvyn vahvistamisella, erityisesti nuorten osalta. Kelan toimipisteiden määrän väheneminen ja aukioloaikojen kutistuminen tekee avun pyytämisestä ja tarjoamisesta vaikeampaa. Asiakasta ei enää kohdata.

“Ansiotulojen 150 euron suojaosan poistolla vahvistettaisiin kannustetta irtautua toimeentulotuesta ja siirtyä osa-aikatyöstä kokoaikatyöhön.” Käytännössä suojaosan poisto tukee nimenomaan heitä, joilla on mahdollisuus vain osa-aikaiseen työhön, ja tukee työssäkäynnistä aiheutuissa kuluissa, kuten matkakuluissa. Silloin kun henkilöllä on mahdollisuus kokoaikaiseen työhön, palkka on toivon mukaan jo niin suuri, että se itsessään toimii kannusteena. Suojaosan poisto osuu vahvimmin vajaakuntoisiin, jotka pyrkivät elämässä eteenpäin siinä vaiheessa, kun vain yhden tai kahden viikkotyövuoron tekeminen on mahdollista. Suojaosa on käytännössä ollut heille se mahdollisuus kohentaa tilannettaan ja vahvistaa osallisuutta yhteiskunnassa paikallisliikenteen kuukausikortin myötä.

Työttömyysetuudesta tehtävän sanktioinnin vyöryttäminen myös perustoimeentulotuessa huomioitavaksi viestii ensisijaisesti sitä, että ensisijaisten etuuksien määrä on niin heikko, ettei enää voida sanktioida ensisijaisen etuuden myötä. On kuitenkin hyvin kyseenalaista, onko viimesijainen etuus eettisesti kestävä tapa sanktioida moitittavasta menettelystä. Sosiaalityön näkökulmasta perustoimeentulotuki on viimesijainen säällisen elämän edellytykset turvaava tukimuoto. Tavoitteena tulee olla syrjäytymisen vähentäminen ja yhteiskunnallisen osallisuuden lisääminen. Perustuslain 19 § 1. mom. Todetaan “Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon.” Ihmisarvoisen elämän turvaaminen tukee myös syrjäytymisen ehkäisyä ja osallisuuden vahvistamista. “Tuloksista havaittiin, että tyytymättömyys omaan elämään ja vaikuttamismahdollisuuksiin, toimeentulovaikeudet sekä yhteiskunnallisen osallistumisen passiivisuus olivat eniten syrjäytyneiden ryhmässä esiintyviä syrjäytymisen ulottuvuuksia.” (Ahtaanluoma-Kettunen 2023).

“Nuorten syrjäytymiskehityksen kannalta on keskeistä, muodostuuko perustoimeentulotuesta tilapäistä tukea pitkäaikaisempi toimeentulon lähde. Samalla kun nuorten perustoimeentulotuen saanti on merkittävästi muuta väestöä yleisempää, toimeentulotuki luo merkittävän sekä taloudellisen että byrokraattisenkin kannustinloukun, joka estää siirtymästä opiskeluihin ja työelämään. Toimeentulotuki toimii täydentävänä tulonlähteenä, kun ensisijaiset etuudet tai muut tulot eivät riitä kattamaan perustarpeita, esimerkiksi kohtuuhintaisen asumisen puutteessa. Toimeentulotuen saanti pitkittyy yli neljän kuukauden mittaiseksi erityisesti yksin asuvilla sekä yksinhuoltaja- ja maahanmuuttajanuorilla. Pitkittymisen taustalla on ensisijaisille etuuksille

pääsemisen vaikeus, asumisen korkeat kustannukset suhteessa nuorten tuloihin sekä terveydelliset syyt, erityisesti mielenterveyden häiriöt ja päihdeongelmat. (Raittila ym. 2018; Vaalavuo ym. 2020.)” (Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2022). Nuorilla on tarvetta tuelle, kohtuulliselle asumiselle, mahdollisuudelle päästä ensisijaisille etuuksille ja lisäksi on tervettä terveyspalveluiden saatavuuden parantamiselle. Säästötoimet eivät edistä näihin tarpeisiin vastaamista. Myös 150 € suojaosa tukee ja kannustaa aktiivisuuteen, millä puolestaan voi osalle olla merkittäväkin kuntouttava vaikutus.

”Työssäolovelvoite vaikuttaa erityisesti nuorten toimeentuloon koventuneiden sanktioiden ja vähäisten aktivointitoimenpiteiden vuoksi TE-hallinnon osaamisen kehittämisen palvelulinjalla. Nuorille suunnatut sanktiot ovat tiukkoja, sillä niitä määrätään alle 25-vuotiaalle useammin toistaiseksi voimassa olevina kuin määräaikaisina. Ne nuoret, 48 jotka ovat matalimmin koulutettuja ja joiden etäisyys työmarkkinoihin on suurin, jäävät siis muita useammin vaille sekä aktivointipoliittisia palveluita että työttömyysturvaetuuksia. (Uusikangas ja Hiilamo 2020.)” (Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2022),

Opiskelijoiden lainanottovelvollisuus ja lainan huomioiminen toimeentulotuessa saattaa lisätä myös jatkossa etenkin nuorten taloudellisia ongelmia. Lainanotto vaatii hyvää taloudellista toimintakykyä.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotuen leikkauksista syntyvät säästöt ovat pieniä valtion kokonaisbudjetissa, mutta tuntuvia kuitenkin yksittäisen ihmisen jo tiukassa budjetissa. Toimeentulotuen alikäyttö on Suomessa todettu ongelma, ei päinvastoin (YK:n ihmisoikeusneuvoston raportti 2022). Tähän nähden on ristiriitaista suunnitella leikkauksia vähimmäisetuuteen.

Suomi on saanut jo kolme kertaa huomautuksia Euroopan Neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitealta riittämättömästä vähimmäisetuudesta (Sosiaalisten oikeuksien komitealta ratkaisu Suomen sosiaaliturvan tasosta - Valtioneuvosto, vuosi 2023) – muut huomautukset ovat vuosilta 2015 ja 2017. Toimeentulotuen määrän määräytymistä on tarkasteltu esim. Artikkelissa (Tervola & Mäkinen 2023). Suomessa on määritelty ns. Viitebudjetti, jonka perusteella toimeentulotuen määrä on laskettu. On kysyttävä, että miten voidaan oikeuttaa perustuslainakin näkökulmasta vähimmäistoimeentulotuesta poikkeamista alaspäin.

Sosiaalityöhön tulisi uudistuksen myötä lisää hakemuksia, myös uusia asiakkaita, jotka eivät aiemmin ole olleet sosiaalityön piirissä. Me sosiaalihuollon ammattilaiset näemme suurena uhkana sen, että yhä useampi on nopeammin hyvin hankalassa taloudellisessa tilanteessa. Sosiaalihuoltolain 12 §:n perusteella meillä ammattilaisilla on velvollisuus turvata kiireellisessä tilanteessa välttämätön toimeentulo. Uudistus saattaisi siis siirtää kustannuksia Kelalta hyvinvointialueille. Lisäksi yhteiskunnalliset kustannukset tulevat lisääntymään muiden palvelujen lisääntyneenä käyttönä, mm. mielenterveysongelmien ja häätöjen lisääntymisen myötä (Suonpää ym. 2023; Mauhous, Seppä & Luotonen 2024).

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain kokonaisuudistusta on tarkasteltava perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta hyvin tarkkaan. Uudistuksella tulee olemaan köyhyyttä ja eriarvoisuutta lisäävä vaikutus, mikä on perusoikeuslainsäädännön vastaista.

Muu lausuntopalaute:

Meillä sosiaalihuollon ammattilaisina samoin kuin muilla julkiseen valtaan lukeutuvilla toimijoilla on sosiaalihuoltolain (1301/2014) 1§:n mukaan velvollisuus vähentää eriarvoisuutta, se on lisäksi koko sosiaalihuoltolain tarkoitus. Toimeentulotukilain kokonaisuudistus vaikuttaa hallituksen esityksen perusteella lisäävän eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Tämän vuoksi haluamme esittää lausuntomme uudistuksesta.

Laisi Salla
Vantaa-Keravan hyvinvointialue - Työikäisten asumisen
erityissosiaalipalvelujen rakenteellisen sosiaalityön tiimi